

Het *krijgen*-passief en de werkwoordelijke eindgroep

Een diachrone voorstudie op basis van Delpher

Timothy Coleman & Dario Rens

Universiteit Gent

1. Inleiding: Het *krijgen*-passief als argumentstructuurconstructie¹

De constructie met *krijgen* + participium in (1) staat in de grammaticale literatuur over het Nederlands bekend als het *krijgen*-passief, het semi-passief, de receptiefconstructie of het pseudo-indirect passief (zie, *inter alia*, Hoekstra 1984, De Schutter 1989, Schermer-Vermeer 1991, ANS 1997: 963 en 1420-21, Landsbergen 2009, Broekhuis & Cornips 2012, Clement & Glaser 2014, Broekhuis, Corver & Vos 2015: 443-55, Coleman 2015).

- (1) Onlangs, toen hij in Brabant op bezoek was met Jong Oranje, **kreeg** hij van een verslaggever een PSV-shirt **overhandigd**, met nummer tien en de naam Van Persie. (SoNaRcorpus)

De constructie biedt sprekers de mogelijkheid om een overdracht te beschrijven vanuit het perspectief van een van de niet-agentieve deelnemers, meer bepaald het recipiens, en kan dus worden beschouwd als een perspectivische variant van de actieve constructie met een subject en twee objecten (*Een verslaggever overhandigde hem een PSV-shirt*) en van het “gewone” *worden/zijn*-passief waarin niet het recipiens maar het thema of patiëns subject is (*Het PSV-shirt werd hem overhandigd door een verslaggever*) – in de ANS is de constructie dan ook opgenomen in een lijst van “andere constructies met de waarde van een passief” (1997: 1420-21).

Het *krijgen*-passief is een, naar grammaticale maatstaven, *jonge* constructie. Uit corpusonderzoek door Van Leeuwen (2006), Landsbergen (2009) en Coleman (2015) blijkt dat de allervroegste ondubbelzinnige voorbeelden van de

2 Timothy Colleman en Dario Rens

constructie dateren van rond het jaar 1900, zie (2) voor één van die vroege voorbeelden.

- (2) Laten wij er dus niet meer van zeggen dan dat mevrouw Julia Cuypers eene rol had **toebedeeld gekregen**, zóó ongeschikt voor haar talent en haar persoon als denkbaar is. (*De Gids* 1913)

Het is genoegzaam bekend dat het gebruik van het *krijgen*-passief onderhevig is aan allerlei lexicale en semantische beperkingen. Zo kan de constructie bijvoorbeeld *niet* worden gebruikt met *geven* (en met verschillende van zijn ongelede hyponiemen, zoals *lenen*, *schenken*, enz.) (zie 3a), noch met privatieve overdrachtswerkwoorden (d.w.z. werkwoorden van ‘nemen’ en ‘stelen’) (zie 3b), noch in (bepaalde) gevallen van metaforische overdracht (zoals 3c). De grammaticaliteitsoordelen in (3) komen van Broekhuis & Cornips (2012), maar ze worden gedeeld door vele andere auteurs die zich over de constructie hebben gebogen, inclusief schrijvers dezes.

- (3) a. * De kinderen kregen een cadeautje gegeven.
b. * Marie/zij kreeg het boek afgepakt.
c. * Marie/zij kreeg de koude rillingen bezorgd.
(Broekhuis & Cornips 2012: 1218, 1223, 1220)

Een belangrijk deel van de bestaande literatuur over het *krijgen*-passief heeft zich dan ook toegespitst op de vraag in welke mate ze als een “echte” passiefconstructie mag gelden. Voor bv. Schermer-Vermeer (1991) zijn de beperkingen op het gebruik van de constructie zo willekeurig dat ze bezwaarlijk als een grammaticaal beregeld fenomeen mag gelden. Volgens Broekhuis & Cornips (2012) valt het met die willekeur dan weer mee en mag er wel degelijk worden gesproken van een volwaardige grammaticale regel van *krijgen*-passivering, die niet speciaal verschilt van “gewone” passivering d.m.v. *worden/zijn*-passief. Colleman (2015) voert aan dat de kwestie of het *krijgen*-passief nu beschouwd moet worden als een lexicaal (lees: idiosyncratisch) *of* als een grammaticaal (lees: regelmatig) fenomeen vanuit een constructiegrammaticaal perspectief niet erg relevant is: het *krijgen*-passief is een afzonderlijk opgeslagen argumentstructuurconstructie, die net als veel andere argumentstructuurconstructies een *mix* vertoont van idiosyncrasie en productiviteit. Tegenover de voorbeelden in (3) kunnen we voorbeelden als (4) plaatsen, waaruit duidelijk blijkt dat allerlei *nieuwe* overdrachtswerkwoorden zich probleemloos laten inpassen in de constructie en dat die dus *productief* is. In het hedendaagse taalgebruik komt de *krijgen*-constructie zelfs voor met

werkwoorden die *niet* in de actieve dubbelobjectconstructie kunnen worden ingevuld, zie (5) voor enkele voorbeelden (cf. ??*iemand een proces aanspannen*, * *iemand een fout tegenfluiten*, **iemand een straat (naar zich) noemen*). Zulke voorbeelden laten duidelijk zien dat het *krijgen*-passief een afzonderlijke constructie is, met een eigen semantisch bereik, die dus niet zomaar kan worden gereduceerd tot de combinatie van de actieve dubbelobjectconstructie met een of andere grammaticale passiefregel. Als we in deze bijdrage de benaming “*krijgen*-passief” gebruiken, is dat dan ook louter omdat de constructie een “passieve” betekenis heeft, dus kan dienen om een situatie voor te stellen vanuit het perspectief van een niet-agentieve participant. We willen met die benaming geenszins suggereren dat *krijgen*-zinnen zouden zijn afgeleid van actieve dubbelobjectzinnen via een syntactische regel.

- (4) a. De reacties die ik op mijn tweets krijg zijn zo leuk! Ik heb bijvoorbeeld al heel veel ideetjes over vergeten groenten **getweet gekregen** naar aanleiding van de 2 x 2- campagne maar ook enorm grappige reacties toen ik haast had en bijna zonder benzine zat.
(<http://leontineborsato.nl/nieuws/190/twitter-je-mee.html>)
- b. Dit weekend waren de kinderen bij A. Ik had wat foto's **geWhatsApp't gekregen**, waaruit bleek dat ze in een binnenspeeltuin waren.
(<http://verzuipen.blogspot.be>, 29/10/2012)
- (5) a. Vorig jaar nog **kreeg** ze door elf BV's een rechtszaak **aangespannen**, omdat ze zou tekortschieten in haar inspanningen voor het klimaat. (De Standaard, 7/11/2015)
- b. Ondertussen kan Imschoot doorgaan met Onyewu in de rug, maar hij **krijgt** een fout **tegengefloten**. (hln.be, 29/03/2008)
- c. Vughtenaar Urijan Poerink **krijgt** een planetoïde naar zich **genoemd**. (www.omroepbrabant.nl, 22/06/2007)

Colleman (2015) gaat uitgebreid in op de veranderingen die zich sinds de vroege 20ste eeuw hebben voorgedaan in het lexicale en semantische bereik van het *krijgen*-passief. Op basis van data uit De Gids en uit het (diachrone en synchrone) CONDIV-corpus (Grondelaers et al. 2000) wordt geïllustreerd hoe zowel de type-frequentie als de token-frequentie van de constructie geleidelijk is toegenomen: kwam ze in de eerste helft van de 20ste eeuw nog maar sporadisch voor, met een betrekkelijk kleine en weinig diverse set van werkwoorden, dan is zowel de totale tekstfrequentie van de constructie als het aantal (semantische

4 Timothy Colleman en Dario Rens

subtypes van) overdrachtswerkwoorden dat erin kan voorkomen aan het eind van de eeuw beduidend groter – al blijven er dus restricties gelden, die gedeeltelijk kunnen worden gezien als semantische persistentie-effecten.

De huidige bijdrage gaat eveneens in op de (nog korte) geschiedenis van de *krijgen*-constructie, maar belicht een heel ander facet ervan. Hilpert (2013: 16) geeft de volgende definitie van constructionele verandering: “Constructional change selectively seizes a conventionalized form-meaning pair of a language, altering it in terms of its form, its function, any aspect of its frequency, its distribution in the linguistic community, or any combination of these.” Terwijl Colleman (2015) zich richtte op veranderingen in het semantische bereik en in de frequentie van de constructie, ligt de focus van deze bijdrage op een *vormelijk* kenmerk, nl. de relatieve volgorde van *krijgen* en het participium in de werkwoordelijke eindgroep. De volgende paragraaf geeft een overzicht van de volgordemogelijkheden in het hedendaagse taalgebruik, op basis van de bestaande literatuur en een paar verkennende corpusqueries.

2. De plaats van *krijgen* in de werkwoordelijke eindgroep in het hedendaagse taalgebruik

Het is bekend dat in tweeledige werkwoordelijke eindgroepen met *hebben*, *zijn* of *worden* + participium twee volgorden mogelijk zijn: ofwel komt het hulpwerkwoord voor het voltooid deelwoord (de zgn. “rode volgorde”, bv. ... *dat Piet de bloemen water heeft gegeven*, of, een passief voorbeeld, ... *dat het boek aan Piet werd gegeven*) ofwel is dat andersom (de zgn. “groene volgorde”, bv. ...*dat Piet de bloemen water gegeven heeft*, ... *dat het boek aan Piet gegeven werd*) – zie daarover ANS (1997: 1067-68), De Sutter (2005) en vele anderen. Zoals blijkt uit de corpusvoorbeelden in (6), zijn ook in het *krijgen*-passief beide volgorden mogelijk.²

- (6) a. Samen met presentator Jelle Cleymans rende hij naar het podium, waar hij zijn trofee **kreeg overhandigd** door Lindsay, de winnares van vorig jaar. (SoNaRcorpus)
- b. Toen ze uiteindelijk de trofee **overhandigd kreeg**, stak ze die zo wild in de lucht, dat het deksel er afviel. (SoNaRcorpus)

Op die volgordevrijheid is eerder al gewezen door Hoekstra (1984: 71) en De Schutter (1989: 78), waarbij die laatste uitdrukkelijk opmerkt dat *krijgen* zich op dat vlak precies hetzelfde gedraagt als andere hulpwerkwoorden: het voorkomen van de volgorde *krijgen*-PART wijst er dus op dat *krijgen* geauxiliariseerd is.

Ook de ANS (1997) en Broekhuis & Corver (2015) vermelden beide volgorde, al zeggen beide grammatica's er wel bij dat de volgorde PART-*krijgen* de meest gewone van de twee is. Volgens de ANS "heeft [die volgorde] de voorkeur en is [ze] ook het gebruikelijkst" (1997: 963), Broekhuis & Corver (2015: 1094) merken op dat "it seems that the relative frequency of the order Aux₂-Part₁ is lower in passives than in perfect-tense constructions", d.w.z. *krijgen* komt relatief minder vaak vóór het voltooid deelwoord dan de hulpwerkwoorden van voltooid tijd *hebben* en *zijn*.³ Daaruit mag echter zeker niet geconcludeerd worden dat de volgorde in (6a) een gemarkeerde optie zou zijn die slechts uitzonderlijk voorkomt. Ter illustratie: een zoekopdracht in het volledige hedendaagse SoNaRcorpus naar alle contexten waarin één van de vormen van het werkwoord *krijgen* – met uitzondering van de voltooiddeelwoordsvorm (zie noot 2) – onmiddellijk wordt gevolgd of voorafgegaan door de woordvorm *overhandigd*, levert 54 treffers op voor de volgorde in (6b) tegenover 21 treffers voor de volgorde in (6a).⁴ Is de volgorde *krijgen*-PART dus op het eerste gezicht inderdaad de minst frequente van de twee, ze komt voor in een klein derde van de gevallen (28%) en is dus zeker niet zeldzaam.

In andere, niet-passieve maar vormelijk vergelijkbare constructies waarin *krijgen* wordt gecombineerd met een participium is de volgorde veel minder vrij. Volgens het traditionele standpunt heeft het *krijgen*-passief zich ontwikkeld uit het gebruik van *krijgen* als zelfstandig werkwoord in combinatie met een predicatief voltooid deelwoord dat de toestand noemt waarin het subject het direct object heeft ontvangen (zie bv. Schermer-Vermeer 1991; overigens wordt ook voor het zeer vergelijkbare *bekommen*-passief in het Duits algemeen aangenomen dat het zich ontwikkeld heeft uit lexicaal *bekommen* of *kriegen* plus een predicatief participium, zie daarover bv. Diedrichsen 2012 en Lenz 2012). In zulke zinnen, waarin *krijgen* overduidelijk als zinswerkwoord fungeert, is de volgorde *krijgen*-PART zonder meer uitgesloten, zie (7b).

- (7) Het is een schande
- a. dat Jan de boeken beschadigd kreeg.
 - b. * dat Jan de boeken kreeg beschadigd.
'dat Jan de boeken in beschadigde toestand ontving.'

Volgens Landsbergen (2009) echter is het *krijgen*-passief niet (rechtstreeks) voortgekomen uit zinnen met een predicatief voltooid deelwoord als in (7), maar uit een andere *krijgen*-constructie, die in de ANS benoemd wordt als het "resultatieve" *krijgen* – zie (8) voor een corpusvoorbeeld. Volgens Coleman (2015) zijn *beide* scenario's plausibel: onder de vroegste voorkomens van het *krijgen*-passief zijn er een aantal clusters die op een plausibele wijze kunnen

6 Timothy Colleman en Dario Rens

worden teruggevoerd op een resultatieve voorloper, terwijl het voor andere clusters van voorbeelden dan weer aannemelijker is om uit te gaan van een predicatieve bron, zodat het *krijgen*-passief beschouwd kan worden als een constructie met meerdere bronconstructies.

- (8) Ik hoop dat zij in januari iets vergoeden, anders **krijg** ik die boot niet op tijd **gerepareerd**. En eind januari moet ik mijn tijdelijke huis uit.
(SoNaRcorpus)

Bij resultatief *krijgen* zijn de volgordemogelijkheden in de werkwoordelijke eindgroep minder duidelijk. Volgens Hoekstra (1984: 68-69) kan ook in de resultatieve constructie het voltooid deelwoord achterop worden geplaatst, maar vooral of misschien zelfs uitsluitend als het subject van *krijgen* ook het geïmpliceerde agens van het voltooid deelwoord is, zoals in (9a-b). Er kan ook een ander geïmpliceerd agens zijn, en in zulke gevallen is achteropplaatsing van het voltooid deelwoord veel minder acceptabel, zie (9c) – al merkt Hoekstra ook op dat de oordelen over zulke zinnen verschillen, zonder details te geven.

- (9) a. dat ik het bord niet krijg volgeschreven.
b. dat hij zijn brommer niet krijgt gemaakt.
c. ?? Reagan hoopt dat hij een partijdige senaat krijgt gekozen.
(voorbeelden uit Hoekstra 1984: 68, 69)

Broekhuis & Corver (2015: 989) wijzen de volgorde *krijgen*-PART resoluut af, zonder daarbij enig onderscheid te maken tussen gevallen waarin het geïmpliceerde agens overeenkomt met het subject van *krijgen* en gevallen waarin dat niet zo is. Het gebrek aan volgordevrijheid in (10) wijst er volgens hen op dat we hier niet te maken hebben met een hulpwerkwoordelijk gebruik van *krijgen* maar met een “semi-copulatieve” constructie, waarin het voltooid deelwoord een predicatieve functie heeft (zie ook ANS 1997: 962, waar wordt opgemerkt “dat het zuiver werkwoordelijk karakter van de combinatie [met resultatief *krijgen*] niet vaststaat” en “dat het deelwoord in principe vóór het werkwoord staat”).

- (10) dat hij zijn auto niet meer <gerepareerd> krijgt <*gerepareerd>
(Broekhuis & Corver 2015: 989)

De meningen over de mate waarin de volgorde *krijgen*-PART in resultatieve zinnen echt *uitgesloten* is, verschillen dus. Geobserveerde voorbeelden als die in (11) suggereren dat het oordeel van Broekhuis, Corver & Vos (2015) wellicht

wat te streng is: er zijn duidelijk sprekers die, zelfs in een formele context, het voltooid deelwoord wel degelijk *na* resultaatief *krijgen* kunnen plaatsen.

- (11) a. En ik vond het jammer dat ik de taart niet super strak **kreeg afgewerkt**, maar er was steeds een peuterige peuter naast me die ook wilde helpen.
(<http://www.mijnspiritualiteit.nl/forum/>, 26/06/2010)
- b. Een specifieke vraag heeft mijn fractie bij de politieke argumentatie voor de toetreding van Cyprus. Mij staat bij dat oud-kamerlid De Hoop Scheffer samen met collega Weisglas bij het debat over de top van Helsinki een motie **kreeg aanvaard** waarin de Kamer uitsprak dat toetreding van een land waar een vredesmacht is gestationeerd, niet wenselijk is. (Handelingen van de Tweede Kamer der Staten Generaal, debat van 23/10/2002 over de uitbreiding van de Europese Unie, uit een tussenkomst van SGP-fractieleider Kees van der Staaij)

Waar verkennende corpusqueries echter weinig twijfel over laten bestaan, is dat bij resultaatief *krijgen* de volgorde met het participium achterop *zeldzaam* is. Zo zochten we in het volledige SoNaRcorpus naar alle voorkomens van een vorm van het lemma *krijgen* onmiddellijk gevolgd of onmiddellijk voorafgegaan door *verkocht*: dat leverde 174 voorkomens op van de volgorde PART-*krijgen* maar geen enkel (resultatief) voorbeeld van de volgorde *krijgen*-PART.⁵

Kortom, wat de mate van volgordevrijheid betreft, onderscheidt het *krijgen*-passief zich in het hedendaagse taalgebruik duidelijk van de andere constructies met *krijgen* + voltooid deelwoord waaruit de passieve constructie zich volgens de bestaande literatuur heeft ontwikkeld. Dat maakt het interessant om die volgorde *diachroon* te gaan bekijken: was de volgorde in het *krijgen*-passief van meet af aan betrekkelijk vrij, of zien we op dat vlak een duidelijke evolutie? Merk op dat die vraag niet zonder theoretisch belang is. In hun invloedrijke monografie over *Constructionalization and Constructional Changes* beklemtonen Traugott & Trousdale (2013) dat louter vormelijke of inhoudelijke veranderingen niet volstaan om aan te nemen dat er een *nieuwe* constructie is ontstaan: er kan enkel met recht worden gesproken van constructionalisering, dus van de vorming van een nieuw vorm-betekenispaar, als er zich *zowel* vormelijke als inhoudelijke constructionele veranderingen hebben voorgedaan. Toegepast op het *krijgen*-passief: zo lang er geen formeel onderscheid kan worden aangewezen, zou net zo goed kunnen worden aangevoerd dat de opkomst van “passieve” *krijgen* + participium-zinnen in het begin van de 20ste eeuw een kwestie is van semantische verandering in een bestaande constructie: bv. het

8 Timothy Colleman en Dario Rens

resultatieve/agentieve betekenismoment van de resultatieve *krijgen* + participiumconstructie is gaandeweg verbleekt waardoor de constructie op een gegeven moment ook is kunnen gaan dienen om situaties te benoemen waarin het subject helemaal niets meer “doet”. Om van een afzonderlijke passieve *krijgen*-constructie te kunnen spreken, is ook een formeel onderscheid vereist, en daarvoor komt de aan- of afwezigheid van volgordevrijheid in de verbale eindgroep in aanmerking.

3. Een diachrone voorstudie op basis van Delpher

Het *krijgen*-passief is geen bijzonder frequente constructie. Colleman (2015) rapporteert genormaliseerde frequenties van amper één voorkomen per miljoen woorden tekst in het prille begin van de 20ste eeuw tot 76 voorkomens per miljoen woorden tekst in data uit de jaren 1990. Dat betekent dat voor diachroon onderzoek naar de mate van volgordevrijheid in de werkwoordelijke eindgroep een groot corpus vereist is, zeker omdat lang niet alle voorkomens van de constructie effectief een tweeledige werkwoordelijke eindgroep bevatten: in een groot aantal gevallen bezet *krijgen* uiteraard gewoon de pv-plaats van een hoofdzin, zoals in voorbeeld (1) aan het begin van dit artikel. De corpora die werden gebruikt voor de semantische studie van Colleman (2015) – het corpus De Gids voor de eerste helft van de eeuw en het diachrone CONDIV-corpus voor de jaren 1950 en 1970 – zijn dan ook veel te klein voor het huidige onderzoek. Als alternatief maakten we gebruik van de bijzonder omvangrijke verzameling van 17de- tot 20ste-eeuwse Nederlandse krantenpagina's uit de collectie van de Koninklijke Bibliotheek van Nederland die digitaal beschikbaar is via www.delpher.nl, 8 miljoen pagina's in totaal, wat volgens de documentatie op de website neerkomt op 10% van alle kranten die ooit in Nederland zijn gepubliceerd. Dat krantencorpus is niet speciaal met het oog op taalkundig onderzoek aangelegd, met alle nadelen vandien: het is niet gelemmatiseerd of anderszins taalkundig verrijkt, de zoekmogelijkheden zijn relatief beperkt, de kwaliteit van de OCR is wisselend, en het is voor de gebruiker onmogelijk om de totale omvang, in aantal woorden lopende tekst, in te schatten van het voor een bepaald jaar of voor een bepaalde periode opgenomen materiaal. Echter, al die nadelen worden in belangrijke mate gecompenseerd door de omvang van het beschikbare materiaal, zeker als – zoals voor het huidige onderzoek – geen bijzonder complexe zoekopdrachten vereist zijn.

Om een eerste indruk te krijgen van de kwantitatieve verhoudingen tussen de twee mogelijke volgorden in de loop van de 20ste eeuw, zochten we in zeven jaartallen – 1930, 1940, enz. tot 1990 – naar alle voorkomens van één van de

woordvormen *krijg/krijgt/krijgen/kreeg/kregen* onmiddellijk gevolgd of onmiddellijk voorafgegaan door één van de voltooid deelwoorden *aangeboden/toegewezen/opgelegd/betaald/gepresenteerd*. Die vijf testwerkwoorden werden gekozen op basis van hun frequentie in het hedendaagse Nederlands: *aanbieden*, *toewijzen* en *opleggen* zijn, in die volgorde, de drie werkwoorden die het frequentst voorkomen in het *krijgen*-passief in de materiaalverzameling van Colleman (2006: 665), gebaseerd op de component krantentaal van het hedendaagse CONDIV-corpora. *Betalen* is het eerste niet-partikelwerkwoord in die frequentieranglijst en als laatste testwerkwoord werd met *presenteren* nog een willekeurig ander niet-partikelwerkwoord geselecteerd uit de types opgesomd in Colleman (2006, 2015).

De resultaten van de automatische zoekopdracht moesten uiteraard manueel gefilterd worden. Daarbij werden niet alleen zinnen verwijderd die helemaal geen *krijgen*-passief bleken te bevatten, maar ook zinnen waarin het voltooid deelwoord wordt voorafgegaan door de lange infinitief *te krijgen* (als in *...om een geschenk te krijgen aangeboden*). De reden daarvoor is dat in vergelijkbare zinnen in de alternatieve volgorde een woord tussen *krijgen* en *aangeboden* staat (*...om een geschenk aangeboden te krijgen*), zodat die niet werden opgespoord d.m.v. de bovenvermelde zoekopdracht. Ten slotte werden zinnen die dubbel voorkwamen (bv. omdat één en hetzelfde artikel in verschillende kranten werd gepubliceerd) uiteraard maar één keer meegeteld.

Na die manuele filtering bleven uiteindelijk 2694 voorbeelden over, zie Tabel 1 voor de distributie daarvan over de zeven meetpunten en de twee volgorden.⁶ Uit de geobserveerde frequenties blijkt duidelijk dat er inderdaad een evolutie zit in de verhouding tussen de twee volgorden: in 1930 is de volgorde *krijgen*-PART goed voor “slechts” 27% van het totale aantal attestaties, daarna loopt dat aandeel geleidelijk op, tot het plafonneert rond de 60%. De berekening van een gammacoëfficiënt toont dat er, over de hele periode van 1930 tot 1990, een milde maar significante positieve lineaire trend is: grosso modo neemt de relatieve frequentie van de volgorde met *krijgen* vóór het participium toe naarmate de tijd vordert ($\gamma = 0.1935$, $ASE = 0.05113$).⁷ Dat betekent dus dat het aandeel van de “geauxiliariseerde” volgorde significant is toegenomen – al suggereren de data van deze eerste verkenning ook dat de echte piek in het aandeel van de *krijgen*-PART volgorde al vrij snel bereikt was, nl. in 1960. Ervan uitgaand dat er zich in de andere *krijgen* + participiumconstructies in diezelfde periode geen bijzondere verschuivingen hebben voorgedaan⁸ – het aandeel van de volgorde met *krijgen* vóór PART is daar immers zelfs in het hedendaagse taalgebruik nog altijd erg klein – mogen we dus concluderen dat het verschil in woordvolgordeflexibiliteit tussen het *krijgen*-passief en die andere constructies aan het eind van de onderzochte periode *groter* is dan aan het begin

ervan. Dat kunnen we ook zien als een verdere emancipatie van het *krijgen*-passief, d.w.z. de “nieuwe” constructie komt verder los van de constructies waaruit ze zich heeft ontwikkeld, niet alleen semantisch maar dus ook m.b.t. een formeel kenmerk, de woordvolgorde.

	<i>PART-krijgen</i>	<i>krijgen-PART</i>	Totaal
1930	117 (73.1%)	43 (26.9 %)	160
1940	230 (57.4%)	171 (42.6%)	401
1950	97 (43.3%)	127 (56.7%)	224
1960	104 (35.4%)	190 (64.6%)	294
1970	169 (37.1%)	286 (62.9%)	455
1980	217 (39%)	340 (61%)	557
1990	234 (38.8%)	369 (61.2%)	603
Totaal	1168 (43.2%)	1526 (56.8%)	2694

Tabel 1 Absolute en relatieve frequenties van de twee volgorden, over de vijf testwerkwoorden heen.

4. Discussie en slot

Deze bijdrage wordt in de titel expliciet gepresenteerd als een voorstudie: de frequentiedata in Tabel 1 laten duidelijk zien dat het relatieve aandeel van de geauxiliariseerde volgorde *krijgen*-PART in het *krijgen*-passief aan het eind van de 20ste eeuw een stuk groter is dan in de eerste helft van de eeuw. De flexibiliteit van de woordvolgorde in de werkwoordelijke eindgroep komt dus wel degelijk in aanmerking als een formeel criterium dat het *krijgen*-passief onderscheidt van de andere *krijgen*-constructies en meer zelfs, het onderscheid lijkt in de loop van de eeuw alleen maar uitgesprokener te worden. Het *krijgen*-passief onderscheidt zich dus niet enkel semantisch van die andere *krijgen*-constructies, op een manier die het label “passief” rechtvaardigt, bovendien vertoont de constructie de woordvolgordevrijheid in de werkwoordelijke eindgroep die we (onder andere) ook bij het gewone passief met *worden/zijn* zien: die relatieve vrijheid in de woordvolgorde kunnen we dus zien als een formele aanwijzing dat het *krijgen*-passief zich heeft geëmancipeerd van de andere constructies met *krijgen* + participium waaruit ze zich heeft ontwikkeld. Tegelijk is duidelijk dat allerlei aspecten van de woordvolgorde in het *krijgen*-passief nog nader onderzoek behoeven.

Ten eerste presenteert Tabel 1 enkel de totale frequenties voor de vijf testwerkwoorden samen. Bekijken we de resultaten in meer detail, dan blijken er

sterke verschillen te bestaan tussen de afzonderlijke werkwoorden – zie de figuren in de Appendix. Het is niet zo dat er werkwoorden zijn die tegen de algemene trend ingaan: telkens neemt de relatieve frequentie van de *krijgen*-PART volgorde toe naarmate de tijd vordert. Echter, bij de partikelwerkwoorden staat de geauxiliariseerde volgorde duidelijk sterker dan bij de niet-partikelwerkwoorden: bij *presenteren* en *betalen* is die in 1990 nog maar goed voor resp. 24 op de 67 (=36%) en 8 op de 51 (=16%) gevallen, terwijl dat aandeel bij de partikelwerkwoorden – die veel zwaarder doorwegen in de totalen in Tabel 1 – goed is voor minimaal 63%, bij *aanbieden* en *toewijzen* zelfs 72%. Dat is een interessant contrast, te meer omdat vergelijkbare contrasten al zijn geobserveerd voor werkwoordclusters met *hebben*, *zijn* en *worden*: De Sutter (2005) toont duidelijk aan dat bij een partikelwerkwoord als voltooid deelwoord de relatieve kans op de volgorde AUX-PART toeneemt. De bijzondere voorliefde van het *krijgen*-passief voor partikelwerkwoorden (zie Coleman 2015 voor discussie) zou dus een belangrijke factor kunnen zijn geweest in de toename van het aantal *krijgen*-PART gevallen. De aard en omvang van de verschillen tussen individuele werkwoorden in het aandeel van de volgorde *krijgen*-PART dient nader te worden onderzocht aan de hand van een grotere set van partikel- en andere overdrachtswerkwoorden. Bij uitbreiding zou het interessant zijn om a.d.h.v. multifactoriële tests na te gaan in welke mate de verschillende factoren die al zijn aangewezen als co-determinerend voor de variatie tussen de rode en groene volgorde in clusters met *hebben*, *zijn* en *worden* ook een rol spelen in de volgordevariatie bij *krijgen*.

Ten tweede valt in Tabel 1 op dat de relatieve frequentie van de volgorde *krijgen*-PART met 26.9% ook in 1930 al verrassend hoog is: toen al werd in ongeveer een op drie gevallen voor de geauxiliariseerde volgorde gekozen, die dus duidelijk op dat moment al een goed ingeburgerde optie was. Als we woordvolgordeflexibiliteit als een formeel onderscheidend criterium hanteren, kunnen we dus besluiten dat het *krijgen*-passief al in 1930 niet alleen semantisch maar ook formeel verschilde van de twee andere constructies met *krijgen* + participium, en dat we dus volgens Traugott & Trousdale (2013) definitie van constructionalisering toen al met een afzonderlijk vorm-betekenispaar te maken hadden. De vraag rijst nu of we nog een *vroegere* datum ante quem voor de constructionalisering van het *krijgen*-passief kunnen poneren dan 1930. Die vraag komt echter neer op de vraag of we een drempel kunnen definiëren voor woordvolgordeflexibiliteit: *hoe vaak* moet de alternatieve volgorde *krijgen*-PART voorkomen om de conclusie te rechtvaardigen dat de volgorde in de werkwoordelijke eindgroep flexibel is? Die vraag is uiteraard niet makkelijk te beantwoorden. In de eerste decennia van de 20ste eeuw is het *krijgen*-passief als zodanig te infrequent om uit één jaartal met de in paragraaf 3 beschreven

methode voldoende zinnen te verzamelen om iets zinnigs te vertellen over de kwantitatieve verhouding tussen beide volgorden. Wel hebben we geprobeerd om d.m.v. zoekopdrachten naar *kreeg aangeboden*, *kreeg betaald*, enz. in alle materiaal in Delpher voor de periode 1850-1929 de vraag te beantwoorden vanaf wanneer zinnen met de *krijgen*-PART volgorde überhaupt *beginnen* voor te komen. Dat blijkt – één geïsoleerd mogelijk voorbeeld uit 1886 daargelaten – rond 1910 te zijn. Twee van die allervroegste voorbeelden staan in (12). Het is te vroeg om iets te zeggen over het relatieve aandeel van zulke zinnen in de decennia vóór 1930.

- (12) a. Van kerkelijke zijde wordt bovendien betoogd, dat de kieschheid had geboden, om tegenover den heer de Vries volstrekt geen tegencandidaat te stellen, nademaal deze immers van zijn geestverwant Ruys een reeds verworven zetel **kreeg aangeboden**. (Leeuwarder Courant, 02/08/1909)
- b. Van een kinaplanter hoorden wij eens, dat hij z.g. 4 cent de unit **kreeg betaald** van de fabriek, voor zijn baat, terwijl de prijs in Europa iets meer was dan 3 cent voor die eenheid. (Bataviaasch Nieuwsblad, 20/10/1909)

Ten derde is het opmerkelijk dat in de data voor 1990 de volgorde *krijgen*-PART goed is voor meer dan 60% van het totaal, terwijl we in paragraaf 2 de resultaten van een verkennend onderzoekje naar *overhandigen* in het hedendaagse SoNaRcorpus hebben gerapporteerd, waarbij de *krijgen*-PART-volgorde maar goed bleek voor een klein derde van het totaal. Dat contrast kan verschillende oorzaken hebben. Zo is *overhandigen* geen scheidbaar samengesteld partikelwerkwoord (meer), waardoor we het veeleer moeten vergelijken met *presenteren* en *betalen* dan met de partikelwerkwoorden die het sterkst doorwegen in de overkoepelende frequenties in Tabel 1. Een andere mogelijke oorzaak is dat het SoNaRcorpus een grote hoeveelheid Belgisch materiaal bevat, terwijl de data uit Delpher uiteraard het Nederlandse journalistieke taalgebruik vertegenwoordigen: zoals in paragraaf 2 al werd opgemerkt, is het mogelijk dat de volgorde *krijgen*-PART in zuidelijke variëteiten van het Nederlands relatief minder sterk staat dan in noordelijke. Een en ander toont aan dat aan de volgorde in de werkwoordelijke eindgroep van het *krijgen*-passief nog tal van facetten zitten die nader onderzoek behoeven, zowel vanuit synchroon als vanuit diachroon perspectief.

Noten

¹ De eerste auteur is verbonden aan de vakgroep Taalkunde en de onderzoeksgroep GLIMS van de Universiteit Gent. De in het artikel gepresenteerde data werden verzameld tijdens de onderzoeksstage bij GLIMS van de tweede auteur in het tweede semester van het academiejaar 2014-2015. We bedanken twee anonieme beoordelaars voor hun commentaren bij een eerdere versie en Emmeline Gyselinck voor hulp bij de opmaak van de figuren.

² Tenminste, beide volgordes zijn mogelijk als *krijgen* niet zelf als voltooid deelwoord verschijnt. Dan is er namelijk maar één mogelijke volgorde: *We hebben een opdracht toegewezen gekregen / *gekregen toegewezen* (zie ook ANS 1997: 963).

³ Broekhuis & Corver (2015: 1094) signaleren ook een *regionaal* verschil: de volgordevrijheid zou beperkt zijn tot noordelijke variëteiten van het Nederlands, in zuidelijke variëteiten zou enkel de volgorde PART-*krijgen* voorkomen. Het is in deze bijdrage niet de bedoeling om uitgebreid in te gaan op geografische variatie, maar er kan eenvoudig worden aangetoond dat de volgorde *krijgen*-PART wel degelijk meer dan sporadisch voorkomt in zuidelijke teksten en dat er dus zeker geen sprake is van een absoluut contrast. Een zoekopdracht naar de exacte woordgroep *kreeg aangeboden* in de Belgische component van het Sonarcorpus, levert 61 voorbeelden op, voor *kreeg overhandigd* zijn dat er 8, voor *kreeg opgelegd* 32, enz. Het is uiteraard goed mogelijk dat er wel *relatieve* verschillen zijn in de frequenties van beide volgorden in verschillende regionale variëteiten, zie ook paragraaf 4.

⁴ Het SoNaRcorpus is een groot corpus hedendaags geschreven Nederlands met materiaal uit talloze formele en informele tekstsoorten, ten belope van 500 miljoen woorden. Alle in dit artikel gerapporteerde zoektochten in SoNaR verliepen via de webinterface OpenSoNaR (<http://opensonar.inl.nl>).

⁵ Wel leverde die zoekopdracht twee *passieve* voorbeelden met de volgorde *krijgen*-PART op, allebei uit de informele componenten van het corpus, zie (i) hieronder voor een voorbeeld. Nochtans behoort *verkopen* blijkens de frequentiegegevens in Colleman (2006, 2015) zeker niet tot de groep van werkwoorden die vaak voorkomen in het *krijgen*-passief, integendeel. Dat is een extra bevestiging voor de observatie dat de volgorde *krijgen*-PART veel gewoner is in de *passieve* dan in de *resultatieve* constructie.

- (i) mss moet de regering maar eens een soort van “officiële” kwekerijen gedogen die dan gecontroleerd worden, een label **krijgen** en belast worden zodat de burger tenminste geen stront **krijgt verkocht** en men min of meer weet wat er aan weed in eigen land gesmoort wordt (SoNaRcorpus)

⁶ Voor de volledigheid dient vermeld dat een vijftal voorbeelden waarin *krijgen* voor het voltooid deelwoord komt maar zelf de vorm aanneemt van een *te*-infinitief (type ... *om de rekening te krijgen gepresenteerd*) niet werden meegerekend in de totalen. De reden daarvoor is dat vergelijkbare voorbeelden met de *andere* volgorde (... *om de rekening*

gepresenteerd te krijgen) door de gehanteerde zoekmethode sowieso buiten schot waren gebleven, omdat het voltooid deelwoord en *krijgen* daar niet onmiddellijk op elkaar volgen. Hoe dan ook gaat het hier om een verwaarloosbaar klein aantal gevallen.

⁷ Gamma is een maat voor de associatie tussen twee variabelen waarvan er ten minste een ordinaal is. De Gammawaarde ligt tussen +1 (perfecte positieve lineaire associatie, in dit geval zou dat betekenen dat de relatieve frequentie van de volgorde met het deelwoord achterop lineair toeneemt naarmate de tijd verstrijkt) en -1 (perfecte negatieve lineaire associatie, in dit geval zou dat willen zeggen dat de relatieve frequentie van *krijgen* + participium lineair afneemt). De waarde 0 wijst op de afwezigheid van een associatie. Er kan een betrouwbaarheidsinterval worden berekend door de asymptotische standaardfout (ASE) te vermenigvuldigen met 1,96 en het resultaat op te tellen bij en af te trekken van de berekende Gammawaarde: als de waarde 0 buiten dat interval valt, is de associatie significant op een 95% betrouwbaarheidsniveau. In dit geval is het betrouwbaarheidsinterval [0,09;0,29]: we kunnen er dus 95% zeker van zijn dat er een milde positieve associatie is tussen de tijdsvariabele en de relatieve frequentie van *krijgen* + PART.

⁸ In theorie is het uiteraard mogelijk dat zich in die andere constructies een omgekeerde evolutie heeft voorgedaan, dus dat het relatieve aandeel van de volgorde *krijgen*-PART daar is *afgenomen* – al is dat een onwaarschijnlijk scenario.

Referenties

- ANS = Haeseryn, W., Romijn, K., Geerts, G., de Rooij, J. en van den Toorn, M.C. (1997) *Algemene Nederlandse spraakkunst*. Tweede, geheel herziene druk. Martinus Nijhoff/Wolters Plantyn, Groningen/Deurne.
- Broekhuis, H. en Cornips, L. (2012) 'The verb *krijgen* 'to get' as an undative verb'. *Linguistics* 50, 1205-1249.
- Broekhuis, H. en Corver, N. (2015). *Syntax of Dutch. Verbs and Verb Phrases. Volume 2*. AUP, Amsterdam.
- Broekhuis, H., Corver, N. en Vos, R. (2015). *Syntax of Dutch. Verbs and Verb Phrases. Volume 1*. AUP, Amsterdam.
- Clement, M. en Glaser, E. (2015) 'Hoe krijg je dit gepubliceerd? *Krijgen*-constructies in het Nederlands'. In F. Van de Velde et al., eds, *Patroon en argument: Een dubbelfeestbundel bij het emeritaat van William Van Belle en Joop van der Horst*. Universitaire Pers, Leuven, 195-214.
- Colleman, T. (2006) *De Nederlandse datiefalternantie: Een constructioneel en corpusgebaseerd onderzoek*. Doctoraal proefschrift, Universiteit Gent.
- Colleman, T. (2015) 'Constructionalization and post-constructionalization: The constructional semantics of the Dutch *krijgen*-passive in a diachronic perspective.' In J. Barðdal, E. Smirnova, L. Sommerer en S. Gildea, eds, *Diachronic Construction Grammar*. Benjamins, Amsterdam, 215-258.

- De Schutter, G. (1989) *Casussen, syntactische functietoekenning en gemarkeerdheid*. Antwerp Papers in Linguistics 63.
- De Sutter, G. (2005). *Rood, groen, corpus! Een taalgebruiksgebaseerde analyse van woordvolgordevariatie in tweeledige werkwoordelijke eindgroepen*. Doctoraal proefschrift, KU Leuven.
- Diedrichsen, E. (2012) 'What you give is what you GET? On reanalysis, semantic extension and functional motivation with the German *bekommen*-passive construction'. *Linguistics* 50: 1163-1204.
- Grondelaers, S., Deygers, K., van Aken, H., Van den Heede, V. en Speelman, D. (2000), 'Het CONDIV-corpus geschreven Nederlands'. *Nederlandse Taalkunde* 5, 365-363.
- Hilpert, M. (2013) *Constructional Change in English*. CUP, Cambridge.
- Hoekstra, T. (1984) 'Krijgen'. In H. Bennis & W. van Lessen Kloeke, eds, *Linguistics in the Netherlands 1984*. Foris, Dordrecht, 65-72
- Landsbergen, F. (2009) *Cultural evolutionary modeling of patterns in language change: Exercises in evolutionary linguistics*. Utrecht: LOT publications.
- Lenz, A.N. (2012) 'On the genesis of the German recipient passive – Two competing hypotheses in the light of current dialect data'. In G. De Vogelaer en G. Seiler, eds, *The Dialect Laboratory. Dialects as a testing ground for theories of language change*. Benjamins, Amsterdam, 121-138.
- Schermer-Vermeer, I. (1991). *Substantiële versus formele taalbeschrijving: het indirect object in het Nederlands*. Doctoraal proefschrift, Universiteit van Amsterdam.
- Traugott, E.C. en Trousdale, G. (2013) *Constructionalization and constructional changes*. Oxford: Oxford University Press.
- Van Leeuwen, M. (2006). *Een baan aangeboden krijgen? Dat krijg ik nooit gedaan! Een synchron en diachron onderzoek naar de gebruiksmogelijkheden van *krijgen* + participium in het kader van de constructiegrammatica*. Masterscriptie, Universiteit Leiden.